

PADOMJU DEPORTĀCIJAS

Padomju Savienībā Staļina valdīšanas gados (1922-1953) aptuveni 20 miljoni cilvēku piespiedu kārtā tika pārvietoti (deportēti) no savas dzīvesvietas uz kādu tālu, bieži vien mazapdzīvotu reģionu. Tiek lēsts, ka kopumā Padomju Savienībā vairāk nekā 1 miljons cilvēku mira izsūtījumā skarbo apstākļu dēļ.

Latvijas iedzīvotāju masveida deportācijas notika 1941. gada 14. jūnijā un 1949. gada 25. martā, kad kopumā tika izsūtīti vairāk nekā 57 tūkstoši cilvēku, tai skaitā bērni un sirmgalvi. Tika izsūtīti cilvēki, kuru īpašumā bija zeme un uzņēmumi, kuros algoja darbiniekus, tos, kuriem bija nacionālistiski uzskati un kuri bija Latvijā pazīstamas personas - politiskās, militārās un kultūras jomu līderi pirms PSRS okupācijas. Tika pārvietotas ne tikai atsevišķas personas, bet veselas ģimenes. Izsūtītie piespiedu kārtā tika nodarbināti dažādos fiziski smagos darbos un dzīvoja necilvēcīgos apstākļos, kas bieži vien noveda līdz nāvei.

1. uzdevums. Noskaties smilšu kino, kas veidots pēc 1949. gada 25. martā izsūtītās 11 gadus vecās Benitas Plezeres zīmējumiem. Zīmējumus viņa sūtīja savai krustmātei uz Latviju. (Saite uz smilšu kino: <https://youtu.be/eLTKvJmxNkQ>)

1. Kā, Tavuprāt, jutās Benita?

2. Kas liecina par to, ka viņa skuma pēc mājām Latvijā?

JĒDZIENI

2. uzdevums. Iepazīsties ar jēdzieniem un to skaidrojumiem! Ievieto tos tekstā!

JĒDZIENS	DEFINĪCIJA
PSRS	Padomju Sociālistisko Republiku Savienība (Padomju Savienība)
okupācija	citā valsts teritorijas sagrābšana ar bruņotu spēku un savas pārvaldības ieviešana tajā
deportācija	piespiedu izsūtīšana, pārvietošana, izraidīšana (politiskiem vai kriminālu motīvu dēļ) uz likuma vai valsts varas iestāžu lēmuma pamata)
Satversme	Latvijas Republikas konstitūcija, konstitucionālais pamatlikums.
represijas	soda, spaidu, vajāšanas līdzekļi, ko lieto valsts administratīvas iestādes vai tiesa.
nacionalizācija	privātā īpašuma (piemēram, ražošanas rīku un līdzekļu, zemes, banku, sakaru līdzekļu) pārņemšana valsts īpašumā.
kulaki	zemnieki, kuru zeme pirms padomju okupācijas bija lielāka par 30 ha, kuriem bija piederējusi mehanizēta vai daļēji mehanizēta lauksaimniecības tehnika un kuri nodarbinājuši algotus palīgus.
slepenpolīcija	politiskā vai kriminālā policija; politiskās izmeklēšanas un represīva institūcija.
aneksija	kādas valsts teritorijas vai tās daļas okupēšana un vardarbīga pievienošana citai valstij.
cenzūra	varas iestāžu liegums tīrīt un izplatīt informāciju, kuru tās uzskata par nevēlamu.

LATVIJAS OKUPĀCIJA UN ANEKSIJA

1940. gada 17. jūnijā Padomju Savienība īstenoja Latvijas ....., kā rezultātā padomju bruņotie spēki ienāca Latvijas teritorijā un padomju valdība pārņēma varu. Tā organizēja Saeimas vēlēšanas, kuras bija pretrunā ar ..... un kuras nebija demokrātiskas, jo tajās bija iespējams balsot tikai par vienu, Maskavā izveidotu, sarakstu – “Latvijas Darba ļaužu bloku”. Vēlēšanu oficiālie rezultāti tika paziņoti vēl pirms vēlēšanu iecirkņu slēgšanas.

Jaunā, padomju varai lojālā Saeima, savā pirmajā sēdē pasludināja padomju varas nodibināšanu Latvijā un pieņēma “Deklarāciju par Latvijas iestāšanos ..... sastāvā”. 1940. gada 5. augustā notika Latvijas ....., tātad Latvija nonāca PSRS sastāvā.

Sākās lielas izmaiņas. Tika aizliegta Latvijas Republikas simbolikas izmantošana, daudzas grāmatas un laikraksti tika aizliegti un iznīcināti – tika īstenota ..... . Latvijas latus aizstāja ar rubļiem. Cilvēkiem vairs nedrīkstēja piederēt privātīpašumi, padomju vara īstenoja .....

Latvijā aktīvi darbojās PSRS Iekšlietu Tautas komisariāts. Tas pēc būtības bija ....., kuras uzdevums bija īstenot ..... . Viens no represiju līdzekļiem bija ..... . Latvijā tika īstenotas divas masu deportācijas.

1941. gada 14. jūnijā no Latvijas tika deportēti vairāk nekā 15 tūkstoši cilvēku. Galvenkārt tās bija ģimenes, kuru galvas bija vadošās pozīcijās Latvijas valsts un vietējās pārvaldēs, saimniecībā un kultūrā.

1949. gada 25. martā no Latvijas tika deportēti vairāk nekā 42 tūkstoši cilvēku. Pārsvārā tās bija t. s. .... ģimenes un notvertie nacionālie partizāni un to atbalstītāji.

CEĻĀ

Izsūtāmos nakts vidū pamodināja un deva mazāk par stundu laika sagatavoties ceļam. Līdzī jāva ņemt tikai to, ko var panest. Visu, kas palika, konfiscēja režīms. Cilvēkus veda uz dzelzceļa staciju, kur tos sasēdināja preču vagonos. Stacija bija vieta, kur daudzi cilvēki redzēja savus piederīgos pēdējo reizi mūžā, jo 1941. gada deportācijās ģimenes tika sadalītas – vīrieši tika sūtīti uz soda nometnēm, bet sievietes, bērni un gados vecāki cilvēki tika aizvesti uz tā sauktajiem „specnometinājumiem”. 1949. gadā ģimenes netika sadalītas – visi nonāca nometinājuma vietās. Ceļā cilvēki pavadīja nedēļas un pat mēnešus, apstākļi bija tik slikti, ka jau ceļā 1941. gadā nomira 32 cilvēki, bet 1949. gadā – 183.

/ Izmantota „40. gadu deportāciju struktūranalīze” (skat. papildmateriālus) /

3. uzdevums. Izlasi deportēto cilvēku atmiņas un atbildi uz jautājumiem!

„Sākām braukt, neviens nezināja uz kuriem. Logiem restes.”

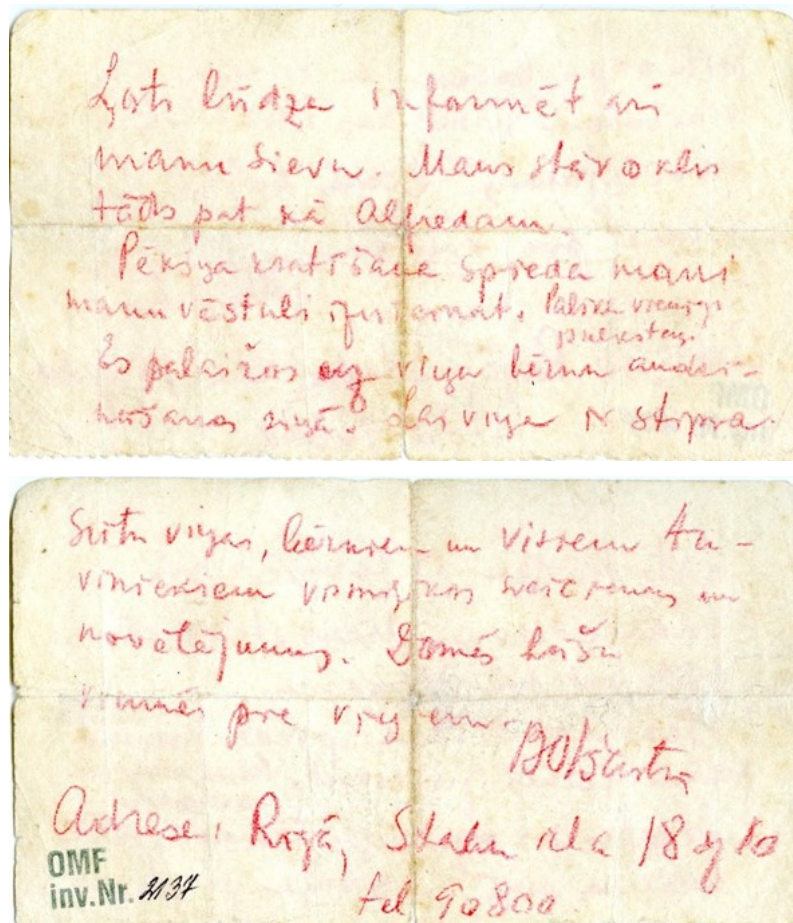
„Prasīja – kur tēvs? Zinājām, ka viņš bija Rīgā, strādāja par grāmatvedi. Tad atveda arī tēvu, pielaida pie vagona. Pēc tam viņu vairs neredzējām. Vagonā bijām vairāk nekā 30 cilvēku, kopā ar bērniem. Mums galvenokārt deva ūdeni un sāļu maizi.”

„Mammai nekā nebija līdzī, tikai albums. Kam bija līdzī daudz mantu, kam – nekas.”

1. Kā, Tavuprāt, jutās vagonos sasēdinātie cilvēki?

2. Dažiem bija līdzī daudz mantu, dažiem – nekas. Kādas lietas, pēc Tavām domām bija visvērtīgākās?

4. uzdevums. Sliežu ceļš bija nokaisīts ar zīmītēm, kuras pa vilcienu vagonu logiem izsvieda izsūtītie cilvēki. Reti kāds tās saņēma. Izlasi vienu šīm zīmītēm un atbildi uz jautājumiem!

Zīmītes teksts:

Ļoti lūdzu informēt arī manu sievu. Mans stāvoklis tāds pat kā Alfredam. Pēkšņa kratīšana spieda mani manu vēstuli iznīcināt. Palika vienīgi pulksteņi. Es palaižos uz viņu (sievu) bērna audzināšanas ziņā. Lai viņa ir stipra. Sūtu viņai, bērniem un visiem tuviniekiem vismīļākos sveicienus un novēlējumus. Domās būšu vienmēr pie viņiem. Bolšaitis. Adrese: Rīgā, Stabu iela 18 dz. 10. Tel. 90800

1. Kāpēc šīs zīmītes bieži nerasniedza adresātu? Kādā veidā tās varēja sasniegt adresātu?

2. Kāpēc viņš piemin pulksteņus kā kaut ko svarīgu?

DZĪVE IZSŪTĪJUMĀ

Soda nometnēs apstākļi bija necilvēcīgi. Ieslodzītie zaudēja savu identitāti, viņus terorizēja sargi un kriminālie ieslodzītie. Ēdiena devas neaizstāja smagajā darbā izlietotās kalorijas. Dažās nometnēs bija jāstrādā pat 16 stundas diennaktī, ēdienu izsniedza atkarībā no padarītā darba apjoma, taču bieži vien nopelnītais ēdiens netika izsniegts pilnā apjomā. Ja cilvēks nestrādāja, ēdienu viņš vai nu vispār nedabūja, vai nu saņēma niecīgu devu. Cilvēki novājēja, slimoja ar caureju, cingu un citām slimībām. Slimības izplatīja arī blusas, utis un citi kukaiņi. Ziemā valdīja neciešams aukstums. Daudzi nomira jau pirmajā ziemā.

Soda nometnes un citas ieslodzījuma vietas pārvaldīja Galvenā nometņu pārvalde jeb GULAG (krievu: Главное Управление Лагерьей). Sākoties 2. pasaules karam, padomju varas mērķis bija gūt ekonomisku labumu no ieslodzītajiem, proti, tie kļuva par bezmaksas darba spēku. Ieslodzītajiem lika būvēt ceļus, dzelzceļus, rakt kanālus, iegūt vērtīgos izrakteņus u. tml. Lielākā daļa strādāja fiziski ļoti smagu darbu, uzturs bija nepietiekams, sargi bija korumpēti, tie zaga no ieslodzītajiem. Apģērba visiem nepietika, netika izpildīts GULAG noteiktais standarts drēbju aizvietošanā pēc noteikta laika perioda. Piemēram, jaunus zābakus bija jāpiešķir ik pēc diviem gadiem, taču realitātē pat pilsētās aiz Ziemeļu polārā loka, piemēram, Noriļskā 25% ieslodzīto nebija atbilstošu zābaku, bet Vorkutā pat 52%. Cilvēki centās improvizēt, paši taisīja savus apavus, taču bieži vien viņi cieta no smagiem apsaldējumiem.

Uz nometinājuma vietām izsūtītie cilvēki nonāca attālos Sibīrijas reģionos, kur bija jāstrādā vietējos kolhozos, jāatrod dzīvesvieta un jāiztiek, bieži vien paļaujoties uz vietējo nabadzīgo ļaužu labvēlību un palīdzību. Neskatoties uz to, ka šie cilvēki nebija ieslodzītie kā soda nometnēs, tomēr arī viņu pārvietošanās bija ierobežota. Izsūtītie nedrīkstēja bez atļaujas atstāt nometinājuma vietu un regulāri bija jāierodas vietējās iestādēs, lai pierādītu, ka nav atstājuši šo apgabalu. Arī viņiem bija jāstrādā smagi darbi un arī viņi nonāca Sibīrijas bargajā klimatā, bieži vien bez klimatam atbilstošām drēbēm un ikdienā nepieciešamajām lietām.

5. uzdevums. Noskaties filmu “Deportācijas. Divas nakts, viens noziegums” un atbilde uz jautājumiem! (Saite uz filmu: <https://youtu.be/y-U2wb8WtcA>)

1. Kādi bija izsūtīšanas iemesli?

2. Kas bieži vien notika ar maziem bērniem pirmajos izsūtījuma gados? Kāpēc?

3. Kādus darbus veica sievietes un pusaudži? Kādos apstākļos un cik ilgi bija jāstrādā? Kā Tev šķiet, kādu iespaidu tas varēja atstāt uz cilvēka veselību?

4. Kādas preces cilvēkiem šķita visvērtīgākās?

5. Ko cilvēki bija spiesti darīt, lai izdzīvotu? Kādas tam bija sekas?

6. Ar kādām grūtībām saskārās izsūtītie latviešu skolēni?

7. No kā bija atkarīgas izsūtīto izglītības iespējas?

6. uzdevums. Apskati Abesas (aiz polārā loka) spaidu darbu nometnes ieslodzītās Emīlijas Bērziņas numuru (B-2-168) un nezināmas personas kapa plāksnīti (D-27) un atbildi uz jautājumiem!

1. Cilvēki zaudēja savu identitāti, viņiem piešķīra numurus. Kā, Tavuprāt, jutās cilvēki, kurus sauca pēc numuriem nevis vārdiem?

2. Uz viegli satrūdošas koka kapa plāksnītes tika izgrebts ieslodzītā numurs. Ar kādām grūtībām, Tavuprāt, saskārās cilvēki vēlākos gados, meklējot savu radnieku kapu vietas?

7. uzdevums. Iepazīsties ar avotiem par dzīvi izsūtījumā un atbildi uz jautājumiem!

“Divreiz dienā mums deva ūdeņainu zupu ar sapuvušiem kāpostiem un kartupeļiem, reizēm ar nelielu speķa gabaliņu vai siļķes galvu. Ēdiens mēdza arī vienkārši nepietikt visiem. Pat trauku nepietika, bija jāgaida, kamēr kāds cits paēdīs.”

“Maizi veda no 100 vai pat vairāk kilometru attālas ceptuves. Pēc šī brauciena -50 grādos maize bija tik sasalusi, ka nešķita ēdama.”

“Bija tik auksti, ka bija bīstami apstāties. Pat ieslodzīto pārskaitīšanas laikā mēs lēkājām, skrējām uz vietas. Vējš bija ļoti auksts un brāzmains.”

“Manā nometnē karotes ēšanai nedeva. Mēs gatavojām paši, kausējot nometnes alumīnija bļodas.”

/ Izmantota A. Aplbaumas grāmata “Gulags. Padomju nometņu vēsture” un Latvijas Okupācijas muzeja grāmata/

1. Ar kādām grūtībām saskārās ieslodzītie?

2. Ko cilvēki darīja, lai iegūtu vajadzīgās, bet nepieejamās ikdienas lietas?

Maska piederēja bijušajam politiskajam ieslodzītajam Kārlim Ārgalim. Tā izgatavota un izmantota 50. gados Amūras apgabalā.

3. Kādēļ ieslodzītajiem bija nepieciešamas šādas maskas?

Kirovas rajona Vjatlaga nometnes politieslodzītā Kārļa Roberta Kalevica vēstule sievai Verai uz bērza tāss, kuru viņš 1943. gadā sūtīja uz viņas nometinājuma vietu Krasnojarskā. Uz bērza tāss uzspiests zīmogs "Izgājis kara cenzūru" .

4. Kāpēc, Tavuprāt, Kārlis rakstīja vēstuli uz bērza tāss?

5. Kādu informāciju vēstulē padomju varas iestādes varēja uzskatīt par izplatīšanai nevēlamu?

Videoliecības par dzīvi izsūtījumā (Saite uz video: <https://youtu.be/mOwpAew3oNU>)

6. Vai visiem izsūtītajiem bija pieeja plašsaziņas līdzekļiem?

7. Kāda bija situācija ar pārtiku izsūtījuma vietās?

8. Ko cilvēki iemainīja pret ēdienu? Ko tas liecina par ēdiena vērtību šādos apstākļos?

Abas attēlā redzamās karotes kādreiz bija vienādas, taču apakšējo no mājām paņēmusi līdzī Brigita Švarcbaha. Šo karoti viņa izmantoja nometinājuma vietā Tomskas apgabalā Sibīrijā gan ēšanai, gan kartupeļu tīrīšanai. Augšējā palika Latvijā.

9. Kāpēc karote tika izmantota kartupeļu tīrīšanai?

10. Ko tas liecina par cilvēku dzīvi izsūtījumā?

Ausmas Taubes 20 vēstules klasesbiedrenei Benitai Pētersonei no izsūtījuma. Meitenes vēstulēs apmainījās ar nospiestiem un izkaltētiem ziediem. Jāņos uz Latviju Ausma sūtīja kaltētu, Amūras apgabala Isajevskas ciemā izaugušo ziedu vainagu.

11. Kas, Tavuprāt, mudināja cilvēkus arī tik smagos apstākļos rakstīt vēstules draugiem un gatavot un sūtīt apsveikumus svētkos?

ATGRIEŠANĀS UN PIEMIŅA

Staļins nomira 1953. gadā, bet 1957. gadā PSRS vadība pieņēma lēmumu par izsūtīto atbrīvošanu no speciālā nometinājuma vietām. Pārmaiņas gan nebija tūlītējas, taču pamazām ieslodzītie un izsūtītie varēja sākt atgriezties Latvijā. Atgriešanās turpinājās līdz pat 1961. gadam, kad tika atbrīvoti vairāk nekā 31 tūkstoši dzīvi palikušie Latvijas iedzīvotāji. Nelielai daļai gan bija liegts atgriezties Latvijā.

Atgriežoties dzimtenē, izsūtītajiem neļāva apmesties lielākajās pilsētās, ieskaitot Rīgu. Pēc atgriešanās daudzi izsūtītie turpināja saskarties ar dažādiem ierobežojumiem un diskrimināciju - bija grūtības turpināt izglītību vai iegūt darbu vēlamajā jomā.

Deportāciju upuru piemiņas tradīcija sāka veidoties 80. gadu otrā pusē, kad 1987. gada 14. jūnijā Latvijas cilvēktiesību aizstāvības grupa "Helsinki-86" sarīkoja ziedu nolikšanu pie Brīvības pieminekļa, lai pieminētu 1941. gada deportāciju upurus.

Līdz ar Atmosdas sākšanos visā Latvijas teritorijā pakāpeniski sāka veidoties politiski represēto klubi un biedrības, kuru biedri bija arī iniciatori deportāciju atceres vietu iekopšanai un piemiņas zīmju izveidei.

Visbiežāk piemiņas zīmes/akmeņi tika novietoti pie stacijām, kur cilvēki bija sasēdināti lopu vagonos, vietās, kur cilvēki bija vardarbīgi atvesti un turēti pirms izvešanas uz Sibīriju, piemēram, pie bijušajām pagastmājām, pasta ēkām, "čekas" namiem, arī pie baznīcām, retāk – deportēto cilvēku dzīvesvietu tuvumā, nopostīto māju vietās, pilsētu skvēros.

Kopš neatkarības atgūšanas Latvijā komunisma upuru pieminēšanai pakāpeniski ir ieviestas četras oficiāli atzīmējamas dienas:

25. marts – Komunistiskā genocīda upuru piemiņas diena;

14. jūnijs – Komunistiskā genocīda upuru piemiņas diena;

23. augusts – Staļinisma un nacisma upuru atceres diena;

decembra pirmā svētdiena – Pret latviešu tautu vērstā totalitārā komunistiskā režīma genocīda upuru piemiņas diena.

8. uzdevums. Noskaidro, kur Tavā dzīvesvietas tuvumā (pilsētā, novadā, pagastā) ir deportāciju atceres vietas vai piemiņas zīmes? Uzzini, kad un kādi pasākumi pēdējā gada laikā deportāciju piemiņai ir rīkoti Tavā dzīvesvietā? Ja esi kādā no tiem piedalījies, uzraksti kādas emocijas un atziņas guvi!

9. uzdevums. Noskaties LTV Ziņu dienesta sagatavoto sižetu par Latvijas Okupācijas muzeja izstādi "Cerību raksti"! (Saite uz video: <https://youtu.be/xN-2z4Ng-NI>). Uzraksti, kam izstāde ir veltīta! Kāpēc izsūtītajām sievietēm rokdarbu darināšana bija tik nozīmīga? Ko jaunu Tu uzzināji no sižetā parādītajām izsūtīto videoliecībām?

**Anna
Eriņa**
(1939)

Tamboreja Anna Eriņa (1939) no spoļļu diega
pamatinājumā vienā Tomeski apgabalā
Pāskontroļnieku rajonā (Krievijas PSRS) 1950
gados.

Crocheted by Anna Eriņa (1939) from sewing
thread during forced settlement in Pskov
District, Tomsk Oblast (Russian SFSR) in
the 1950s.

PAPILDMATERIĀLI

1. Virtuālā izstāde “Vēlēšanas bez izvēles”

<http://www.archiv.org.lv/velesanas1940/index.php?id=208>

2. Četrdesmito gadu deportācijas— struktūranalīze

<http://lpra.vip.lv/strukturanalize.html>

3. Filmu sērija par 1949. gada 25. marta deportācijām

Prom no mājām: <https://www.youtube.com/watch?v=g-znrz12Ik>

Nometinājumā: <https://www.youtube.com/watch?v=87VxdW22Jzk>

Māju pceļš: <https://www.youtube.com/watch?v=a5uGDwk2-nk>

4. Dzejnieces un publicistes Andas Līces dzīvesstāsts un viņas dzimtas pārdzīvojumi izsūtījumā un atgriežoties mājās

1. daļa: <https://www.youtube.com/watch?v=in4mzzVwxbg&t=1820s>

2. daļa: <https://www.youtube.com/watch?v=iNysXnP7P1Y>

5. GULAG karte ar statistiku

<https://gulagmap.ru/>

6. Permas soda nometnes video tūre

<http://gulaghistory.org/exhibits/perm>

7. Virtuālā izstāde “GULAG: MANY DAYS, MANY LIVES”

<http://gulaghistory.org/exhibits/days-and-lives/arrest/1/>